

Nationalismen, Europa och idrotten

J.A. MANGAN

I september 1990 höll *International Society for the Study of European Ideas* sin andra internationella konferens vid Katolska Universitetet i Leuven i Belgien. Temat *Towards the Europe of 1992: A Comparative History of European Nationalism* hyllade det pågående medvetna skapandet av en ny (väst)europaisk politisk, kulturell och social identitet.

Den underliggande premissen för konferensbidragen var att det förflutna långsamt och beslutsamt ger upphov till framtiden. Historiska identiteter som skapats av *nationella* krav hade nu konstaterats vara otillräckliga och höll på att ersättas av större och idag lika tvingande geopolitiska behov. En supranationell socialdarwinism håller på att göra slut på europeisk nationalism i den form vi har lärt känna den. Det var därför dags att söka sig tillbaka till det förflutna – för att exakt lokalisera framtidens drivkrafter.

Konferensen bestod av fyra "workshops": Politik, Ekonomi, Kultur, Filosofi. Varje "workshop" innefattade ett betydande antal temata. "Kulturen" var t.ex. sammansatt av bidrag rörande "Language and National Identity", "Patriotism and Popular Culture", "Nationalism and the Novel", "The University and Nationalism" och "Sport and Nationalism".

Jag hade privilegiet att fungera som ordförande för det sistnämnda, innovativa temat som behandlades av nio inbjudna föredragshållare från Europa, Förenta Staterna och Australien.¹ De ombads begrunda ett eller flera av följande undertemata:

1. Idrotten som en mekanism för nationell solidaritet som framhäver en känsla av identitet, sammanhållning, status och uppskattning.
2. Idrotten som ett redskap för konfrontation mellan nationer och för stimulering av aggression, stereotypisering samt intryck av underlägsenhet resp. överlägsenhet.
3. Idrotten som en kulturell länk som binder samman nationer över statsgränser och erbjuder en gemensam entusiasm, delade empatiska upplevelser som överskrider nationella lojaliteter samt tillfällen att upp-
nä kamratskap, förståelse och välvilja.

Organisatorerna föreslog att medarbetarna skulle dryfta dessa tre tematas relevans och betydelse *i ett historiskt sammanhang* med tanke på

¹ Författaren önskar tacka de medverkande för de delar av deras sammanfattningar som inarbetats i denna översikt.

att sessionen skulle få ett klart fokus och en gemensam målsättning. De inbjudna forskarna framlade följande bidrag:

J.A. Mangan: *A Superior Ideology and a Superior Nation: "Anglo-Saxon" Education and European Envy in the Age of the New Imperialism*

John D. Windhausen: *National Identity and the Emergence of the Sports Movement in Late Imperial Russia*

Richard Holt: *Contrasting Nationalism: "Centralism" and "Federation" and British and French Sporting Traditions*

Gareth Williams: *"Recreating" Wales: Sport, National Consciousness and Cultural Identity*

Henning Eichberg: *Body Culture and National Identification: Popular Gymnastics in Denmark – Symbols of Assertion and Independence*

Jan Tollender: *Nationalism and the Belgian Catholic Gymnasts (1892–1914): Patriotism, Politics and Physical Education*

Arnd Krüger: *On the Origin of the Notion that Sport serves as a Vehicle for National Representation*

Matti Goksøy: *International Sport in the Twentieth Century: A Norwegian Area for National Assertion*

Joseph L. Arbena: *Sport and Nationalism in Latin America, 1880–1970: the Paradox of Promoting and Performing "European" Sports.*

I samband med föredragen förekom en rikhaltig och mångsidig granskning av idrottens roll inom den nationella kulturen och dess betydelse när det gäller att betona, förneka, skapa och förstärka ett nationellt medvetande.

J. A. Mangan diskuterade de strängt funktionella utgångspunkterna för det förment ridderliga begreppet "fair play". Enligt honom beundrades de senviktorska och edwardska internatskolornas lagspelsetik (*the Games Ethic*) i hög grad av vissa inflytelserika europeer på kontinenten. Utlänningarnas beundran bidrog till att den uppnådde en ledande ställning och medverkade till att inom internatskolorna frambringa en arrogant, självbelåten och självsäker etnocentricitet. En sällan uppfattad konsekvens var att det berömda "fair play"-begreppet förändrades från ett utilitaristiskt kontrollinstrument till en moralistisk instinkt, "karakteristisk" för en engelsk skolpojke ur över- och medelklassen. För en del kontinentaleuropeer och många briter blev begreppet åter en symbol för den engelska gentlemannens överlägsenhet. "Fair play" betraktades både som en i hög grad exklusiv egenskap hos honom och i en viss utsträckning som en av källorna till hans framgång som imperiebyggare.

Det var först efter första världskriget som de värderingar som om-

huldades i internatskolorna i större utsträckning ifrågasattes av brittiska och andra kritiker. *Games Ethic* utsattes i ökande grad för hån och dog småningom bort. "Fair play"-idealet stod emellertid ovan misstro och kritik. Det förblev ett föremål för beundran och avund på kontinenten och på andra håll. Ett uttryck för dess långlivade dragningskraft är att det antogs som motto för Europacupen 1990! Ingen brydde sig emellertid någonsin om att granska dess ursprung eller gräva i dess ursprungliga målsättning och man uppfattade inte dess förvandling som en biprodukt av en expansiv chauvinism.

John D. Windhausen spårade det intima sambandet mellan nationell identitet, framtoning på den internationella arenan och den moderna idrotten i Ryssland under kejsartidens sista decennier. Liksom i Västeuropa under slutet av 1800-talet vann idrott, organiserad för icke-nyttoinriktad tävling, en allt större popularitet. Aristokrater i S:t Petersburg och Moskva organiserade de första sammanslutningarna för idrottsliga aktiviteter. I början av detta århundrade kännetecknades den ryska idrotten av nationella organisationer och internationella tävlingar, vilket framgick i samband med det ryska deltagandet i de femte olympiska spelen i Stockholm 1912. Ryssarna upplevde en kulturell eftersläpning på idrottens område och gjorde medvetna försök att hämta in andra länders försprång. Stockholm var uppenbart avsett att bli ett av dessa petrinska språng in i framtiden som karakteriserade den ryska nationalkaraktern. För dessa behov skapades en byråkratisk struktur på idrottens område och omkr. 1912 ansåg ryssarna själva att de var medlemmar av världens idrottsgemenskap.

Windhausen påpekade att moderna sovjetiska historiker fäster uppmärksamhet vid hur få medaljer de ryska idrottsmännen erövrade vid de olympiska spelen före 1914 och betecknar spelen i Stockholm som ett slags "idrottens Tsushima". Som kontrast framhäver de att den kommunistiska regimen gjorde idrotten tillgänglig för massorna med resultatet att Sovjetunionen börjat dominera världens idrott. Enligt Windhausen var de ryska insatserna i Stockholm inte någon sportslig katastrof och nationen fick sina idrottshjältar. Ifall deltagandet i den europeiska idrottsrörelsen skall betraktas som en källa till nationell stolthet, kan den ryska idrottens nivå i början av 1900-talet ses som ett tecken på en inte obetydlig social utveckling.

Richard Holt fäste uppmärksamhet vid att det sena 1800-talets folkliga nationalism tog sig diametralt olika uttryck i Storbritannien och Frankrike. Fransmännen såg idrotten, i synnerhet gymnastikrörelsen, som en källa till nationell förnyelse och som en angelägenhet för den centraliserade staten. Klyftorna inom den franska idrotten var i stor utsträckning politiska och religiösa; kyrkan och staten antingen grundade eller understödde rivaliserande organisationer. Man hade ringa förståelse för separatistiska rörelser som byggde på landets starka tradition av

regional identitet och autonomi; det viktigaste idrottsevenemanget, Tour de France, var uttryckligen en källa till nationell integration.

Kontrasten jämfört med Storbritannien var påfallande. Här samverkade den federala konstitutionen, den återuppväckta historiska nationalismen i Irland, Wales och Skottland, liksom även viktorianernas förkärlek för att begränsa statens inblandning till att skapa ett slående alternativ till Tredje Republiken. Demokratin i Frankrike formades, trots dess till det yttre mysiga provinsialism, av äldre centralistiska traditioner, liksom även av nyare former av nationalism och militarism. Den engelska idrottsnationalismen var, i motsats till de mera lätt identifierbara keltiska varianterna, mångtydig och föreföll att förneka grov chauvinism samtidigt som den förblev djupt imperialistisk. Detta gällde i synnerhet cricket med dess utpräglade koloniala bindningar och moraliska vokabulär som kunde förse engelsmän med en nationell identitet som till synes inte byggde på rätt nationellt självintresse, utan på en moralisk princip – härav "det perfida Albion" och briterernas rykte för hyckleri, speciellt bland fransmännen.

Gareth Williams diskuterade rugbyens roll för uppbyggnaden av "en uppsättning av 'föreställda' nationalegenskaper" i Wales. Han hävdade att man kan förutse att en liten nation under tryck från en ekonomiskt, politiskt och kulturellt dominerande granne, kommer att konstruera en uppsättning nationalegenskaper som ett medel att trygga sin överlevnad eller åtminstone sin identitet. Ett av de utmärkande dragen för Wales som utgör en liten del av Förenade Kungariket och en ännu mindre del av den Europeiska Gemenskapen, är dess språk; en annan passionen för rugby. Wales, liksom de flesta europeiska nationer, är en typisk produkt av 1800-talet. Den walesiska nationen återskapade sig själv genom att införa nya identitetselement såsom rugbyen. Rugbyen kunde på ett nästan unikt sätt stå till tjänst med dessa möjligheter i Wales vid denna tid. Det fanns starka motiv för att finna nationella drag i det moderna Wales utveckling, som gav medelklassens sociala existens en nationell framtoning.

Åstundan efter socialt umgänge bland akademiskt utbildade unga män som uppskattade de sociala band som idrottsutövningen kunde erbjuda, förekom vid samma tid i samhällen som geografiskt befann sig så långt från varandra som Irland och Förenta Staterna och som påminde om varandra i sitt avvikande från ett traditionellt förflutet som södra Wales och de sydvästra delarna av Frankrike. Williams hävdade att en öppet professionell idrott inte kunde tjäna som ett socialt sammanhållande band i ett samhälle som södra Wales där politikernas och affärsmännens, kyrkans mäns och patrioternas engagemang gällde idén om en intressegemenskap. Rugbyen måste vara och förbli en amatöridrott ifall dess funktion som idrott både för närsamhället och för nationen skulle kunna bibehållas. Williams ställde frågan var annorstädes i världen,

idrottsframgångar i så hög grad har sammansmält med en social funktion och därigenom utgjort en källa för nationalism.

Han framkastade också att man kan diskutera huruvida behovet av nationell identifikation och självkänsla nödvändigtvis måste tillfredsställas genom att skapa och upprätthålla en kulturell stil i idrottslig mening. Här kan man, påstod han, notera en ironi som verkligen är värd att uppmärksamma: i akt och mening att bevara en känsla av distinkt identitet kan man konstruera en uppsättning av (föreställda) nationalegenskaper som i själva verket karikerar just de underliggande egenskaper man önskar trygga. Ty ifall skapandet av nationer inbegriper en process att förverkliga idéer, som Peter Conrad har sagt om Amerika, har idrotten en speciell och formande roll att spela i denna historiska process.

Henning Eichberg fastslog åter att den svenska linggymnastiken spelade en unik roll i Danmark i slutet av 1800-talet. Han hävdade att Danmark var det enda land i Europa där det svenska gymnastiksystemet har blivit populärt och lett till en bred folkrörelse byggd på frivilliga organisationer på gräsrotsnivå. Det går inte att finna en förklaring i gymnastikens egna mönster. Framgången måste ses mot bakgrunden av en kulturevolution, klasskonflikt och framväxten av en nationell identitet mellan 1848 och 1902. Förklaringen aktualiserar emellertid inte bara frågor angående den socio-politiska bakgrunden, utan också relationerna mellan nationalism och kroppskultur. Vilket var kroppsrörelsernas "språk" under den process som ledde till en "folkelig" nationalisering? De övriga nordiska länderna har valt andra kroppskulturella sätt att visa upp nationell identitet, t.ex. idrotten som uttryck för nationella framsteg (Sverige, Finland).

Eichberg menade, att om man granskar frågan i detta ljus kan kroppskulturella studier inte enbart bidra till analysen av samhällets ideologiska överbyggnader, utan också till en analys av moderniseringens och nationaliseringens underliggande kroppsliga processer.

Jan Tolleneer granskade det nära sambandet mellan gymnastik, militarism och nationalism i Belgien under 1800-talet. Sedan 1830 har Belgien varit ett självständigt kungarike med en flamländsk (holländsktalande) och vallonsk (fransktalande) befolkning. Nationens idrottshistoria präglas av olika gymnastikförbund som följt det tyska turnsystemet. Genom grundandet 1892 av Nationella Federationen av Katolska Cirklar för Gymnastik och Militära Övningar reagerade katolikerna mot de liberala attityderna inom Belgiska Gymnastikfederationen (gr. 1865). Liksom den sistnämnda hade den oberoende katolska federationen en uppenbar belgiskt-nationalistisk karaktär.

Denna nationalism avspeglades i inställningen inom den katolska federationens styrelse och i flera officiella initiativ. Den präglade också tonen och innehållet i federationens tidskrift *Belgica*. Gymnastsånger,

flaggor och andra symboler figurerade synligt vid festivaler och processioner. Hängivenheten för nationen blev ännu mer påfallande genom motiveringarna för och genomförandet av det gymnastiska programmet. Genom gymnastik och militära övningar förbereddes ungdomen för landets försvar. Motiven framträdde klart då den katolska federationen 1910 anslöt sig till "Förbundet av belgiska föreningar för fysisk fostran för förberedandet av militärtjänstgöring".

En del av gymnasterna engagerade sig också i den flamländska nationella rörelsen, vilket kom klarare till synes inom Belgiska Federationen än inom Katolska Federationen. Denna etniskt-nationella reaktion minskade emellertid inte någondera federationens unitaristiska "belgiska" prägel. I synnerhet den katolska federationen var starkt integrerad i den sociopolitiska rörelsen. Det katolska partiet, var vid makten från 1884 till 1914 och stod för ett enat Belgien (alldeles på samma sätt som det liberala och socialistiska partiet). Därmed kommer det kanske inte som någon överraskning att de katolska gymnasterna alltid nämnde "Gud" och "fosterlandet" i samma andetag.

Arnd Krüger analyserade de nationalistiska strävanden som omgav de olympiska spelen 1908, 1912 och 1916. Med hjälp av arkivmaterial, parlamentsdebatter och tidningspress visade han att sammanstötningarna mellan Förenta Staterna och Storbritannien, men särskilt mellan Tyskland och Frankrike i hög grad bidrog till att man började uppfatta idrottstävlingar som medel för nationell självhävdelse. Krüger diskuterade i vilken utsträckning regeringarna engagerade sig och finansierade idrottstruppernas förberedelser med den explicita målsättningen att besegra andra nationers lag. De argument som framfördes i den tyska riksdagen 1913 i fråga om värdet av slagkraftiga nationella lag för den nationella prestige får enligt Krüger idag starkt stöd runt om i Europa och för den delen i hela världen.

Matti Goksøyr diskuterade det framväxandet nationellt-politiska medvetande som påverkade idrotten, likaväl som andra kulturyttringar i Norge från mitten av 1800-talet. Nationalismen erbjöd en ny legitimering av vissa idrottsgrenar, medan andra fick en ny roll i det nya politiska läget. Unionsupplösningen mellan Norge och Sverige 1905 innebar att fiendskapen spred sig till idrotten och ledde till den första norska politiska bojkotten av en internationell idrottstävling samma år då de norska skidlöparna uteblev från Nordiska Vinterspelen i Stockholm - en symbolisk gest av nationell autonomi!

Joseph L. Arbena behandlade, med exempel från flera olika grenar och länder, idrottens roll för att främja nationell identitet och nationell integration i Latinamerika efter självständigheten, ofta i *reaktion mot* arvet från kolonialperioden och/eller senare europeisk och nordamerikansk neokolonialistisk dominans och motsvarande latinamerikanskt beroende. I vissa fall fångade idrottstävlingar nästan av en tillfäl-

lighet allmänhetens uppmärksamhet och stimulerade nationell stolthet och identitet. Betydligt oftare gynnade lärare i fysisk fostran, idrottsadministratörer och statstjänstemän medvetet en mängd idrottsaktiviteter som medel att skapa en friskare och disciplinerad befolkning, för att skapa en nationell identitet, för att nå internationellt erkännande och/eller för att konsolidera stödet för regimen. I vissa fall gav idrotten också upphov till yttre konfrontationer, genom att man delvis byggde upp nationens egen identitet med hjälp av en negativ inställning och avvisande av folk som man stod i ett motsatsförhållande till. I några få situationer, såsom i fråga om värdskap för internationella idrottsevenemang har idrotten samtidigt bidragit till stegrad nationalism och till att stärka positiva övernationella band till andra länder. Men framgång i idrott har alltid och ironiskt nog inneburit framgång i att främja och utöva "europeiska" idrottsgrenar - i att besegra mästarna på deras eget område - för att uppnå nationella mål som på samma sätt definierats först och främst i europeiska termer.

Den "workshop" där dessa bidrag framlades och diskuterades hade tilldelats endast fyra timmar; de medverkande var tvungna att fatta sig kort och tyvärr måste bidragen begränsas till enbart nio. Icke desto mindre var det en allmän uppfattning, att sessionen var stimulerande. Otvivelaktigt utgjorde den ett ovärderligt bidrag till den pågående allmän-europeiska process som håller på att föra akademiska miljöer och individer i närmare kontakt med varandra. Därmed kan idéer spridas - och nya övernationella forskaridentiteter växa fram.

Alla deltagare var - för att använda en utsliten fras - medvetna om att man inte bara diskuterade historia, utan gjorde historia! Idrottens närvaro i en diskussion om nationella kulturer och inom en bred akademisk diskussion om de europeiska idéernas historia var viktig och tillfredsställande. Dess plats på ett viktigt akademiskt forum var symbolisk, den demonstrerade att anhopningen av imponerande forskningsinsatser och stödet från prestigefyllda förlag hade haft en verkan. Slutligen signalerade den början till slutet på en intellektuell närsynthet.

